

DE DERDE DIMENSIE VAN DRENTE

Een vluchtige blik op de topografische kaart van Noord-Drente leert dat dit landschap in twee delen uitéénvalt. Het oostelijk deel was oorspronkelijk een hoogveenlandschap, maar het is nu vervangen door een stelsel rechte kanalen en wijken. De topografie lijkt er ontworpen op de tekentafel. Gaande op de kaart in westelijke richting passeren we binnen enkele honderden meters tot

drie keer toe een 5 meter hoogtelijn. In het veld veranderen de eentonige aardappelakkers heel plotseling in een kleinschalig en vriendelijk Hondsruglandschap met huifkarren en knapzaklopers. In dit artikel wordt het reliëf van Noord-Drente letterlijk onder de loep genomen.

Als we een denkbeeldige rechte lijn trekken van de stad Groningen tot Emmen, dan volgt deze lijn nauwgezet de oostflank van de Hondsrug. Over een afstand van enkele tientallen kilometers is de loop van de Hondsrug zo perfect kaarsrecht, dat we twijfels zouden kunnen hebben over de natuurlijke oorsprong van dit reliëf. Van de natuur zijn we immers zulke rechte lijnen niet gewend.

Vergeleken met het Groninger kleiland is het zandlandschap van Drente stokoud. De basis werd gelegd in lang vervlogen perioden die als ijstijden worden aangeduid. Honderdduizenden jaren geleden schoof hier het ijs, verstoof het zand en kolkten er rivieren. Dat is moeilijk voorstelbaar als we kennis nemen van de rust die het

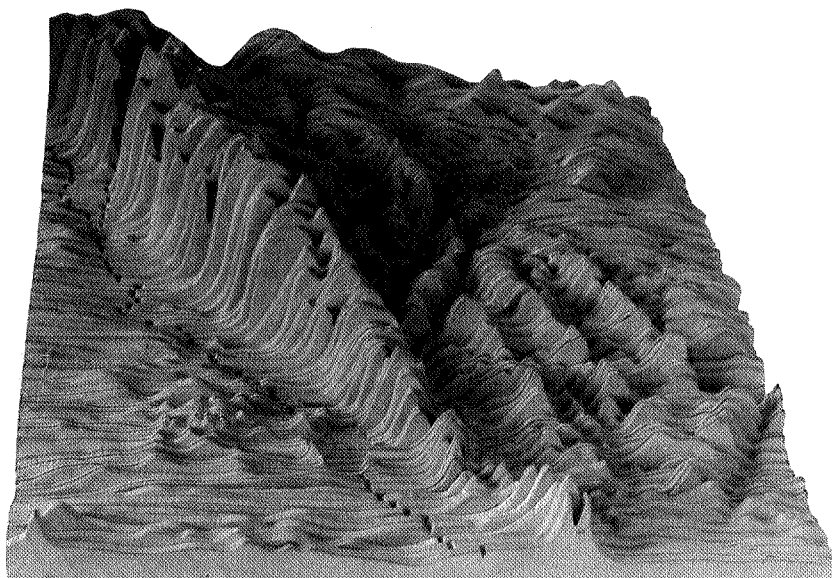

Foto 1:
Een overzicht van de triplex-maquette

Ben Westerink

Drentse land tegenwoordig uitstraalt. Toch zijn de sporen van dat geweld nog altijd in het landschap terug te vinden.

In oudere schoolboeken wordt de Hondsrug wel als stuwwal verklaard. Het oprukkende landijs heeft in ons land inderdaad op diverse plaatsen ruggen opgestuwd. Deze stuwwallen hebben vaak een langgerekte vorm. Men vindt ze nabij Nijmegen, op de Veluwe en in Twente. Het ligt voor de hand om het ontstaan van de Hondsrug op soortgelijke wijze te verklaren. Maar doordat er in de Hondsrug nauwelijks gestuwde laagten te vinden zijn, zoeken deskundigen naar een andere verklaring voor het ontstaan van deze rug. Het voert te ver om hier over uit te wijden, maar zeer waarschijnlijk zal het schuiven van de

ijsmassa's wel iets met de ontstaansgeschiedenis van de Hondsrug te maken hebben. Deze geschiedenis kan men voor een belangrijk deel uit het reliëf aflezen.

Een maquette

Het reliëf van een landschap kan men afleiden van de betreffende topografische kaart. Lichtbruine hoogtelijnen verbinden punten van gelijke hoogte; ze lopen kris-kras over wegen, dorpen en percelen. Om uit deze wirwar wegwijst te worden is een sterk inbeeldingsvermogen nodig. Men kan hoogteverschillen echter ook op één of andere suggestieve wijze zichtbaar maken.

Bijvoorbeeld door een maquette te bouwen. Schrijver deze tekende daartoe oost-west profielen van het reliëf van Noord-Drente op millimeterpapier. De profielen werden gereconstrueerd uit de hoogtelijnen van de topografische kaart 1:25.000. Deze kaart is tegenwoordig in boekvorm verkrijgbaar. Per kilometer werden twee profielen getekend. Vervolgens werden de profielen één voor één overgebracht op triplex. De profielen werden uitgezaagd en in noord-zuid richting gerangschikt. De kilometers in het platte vlak werden als halve centimeters vertaald, de hoogte in meters eveneens in centimeters. Hierdoor werd het reliëf een faktor 500 overdreven. Dat is nodig want we wonen nu eenmaal niet in Zwitserland. Figuurzagen bleek een ontspannende bezigheid en de geur van vers gezaagd berketriplex is zeer aangenaam. Het aldus ontstane Drentse triplexlandschap is afgebeeld op de foto's 1 en 2. Het verbeeldt het noordelijk deel van het Drentse plateau. Om de topografie in het model te kunnen aanbrengen, werden er van de maquette tekeningen gemaakt. Daartoe werd het model in diverse standen gefotografeerd, waarna via uitvergrotingen op fotopapier de profielen werden overgetekend op transparant papier. Het resultaat was aanvankelijk teleurstellend. Bij het overtekenen van de profielen verdwenen immers de schaduwen en daarmee de dieptewerking. Door het inwrijven van een suggestief raster werd de derde dimensie van Drente toch weer redelijk zichtbaar. De resultaten zijn afgebeeld in de tekeningen A, B en C. In werkelijkheid is het model echter sprekender dan de foto of de tekeningen. Vooral bij een suggestieve belichting en gedempt licht.

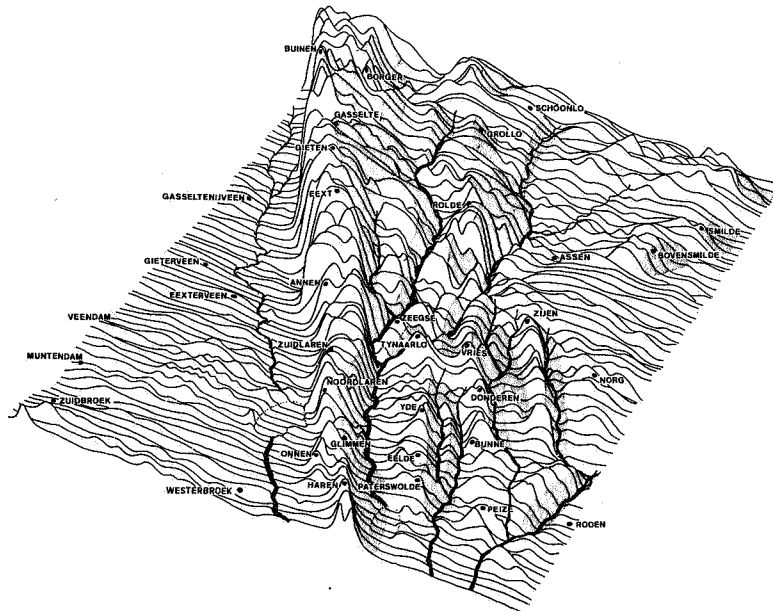
Het triplexlandschap

Het lijnenspel op het Drentse plateau is zeer opvallend. Evenwijdig aan de oostflank blijken nog drie of vier kleinere Hondsrugjes te lopen. De afstand tussen deze rugjes is opmerkelijk konstant en bedraagt ca. 4 kilometer (dit is overigens geen nieuw gegeven, diverse onderzoekers hebben hier reeds op gewezen). Bij een nauwkeurige observatie van de maquette blijkt er nog een tweede lijnenbundel aanwezig. Het is een zuidwest-noordoost verlopend lijnenspel waarop onder meer door Van Heuveln is gewezen. Hoewel deze rugjes veel subtieler zijn dan de eerstgenoemde, zijn ze op de maquette – vooral bij zijlicht – op diverse plaatsen zichtbaar. Dit subtiele lijnenspel van zich op regelmatige afstanden bevindende ruggen of breuklijnen moet wel iets te maken hebben met de ontstaansgeschiedenis van het Drentse plateau. Twee parallelle ruggen begrenzen per definitie een dal. In deze dalen stroomden vele eeuwen diepjes en loopjes die het regenwater van het Drentse plateau afvoerden. Het beekdalstelsel van de Drentse A, de loop van het Peizer- en het

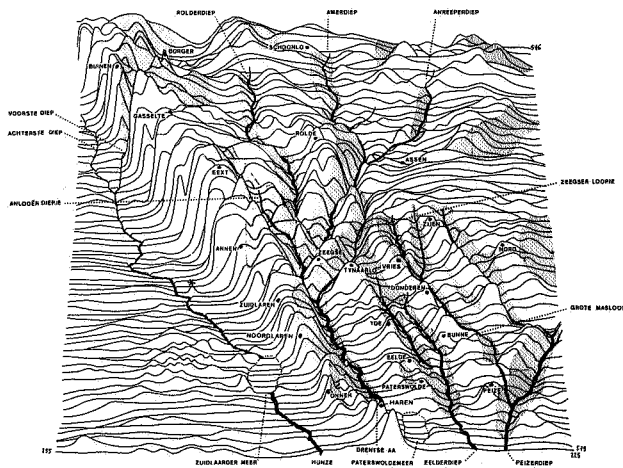

Foto 2: Maquette in bovenaanzicht. Het noorden is beneden. Linksboven is de doorsnijding van de Hondsrug bij Borger zichtbaar (het Voorste diep, zie ook foto 5). Van linksboven naar midden onder verloopt de Hunze (via het Zuidlaardermeer)

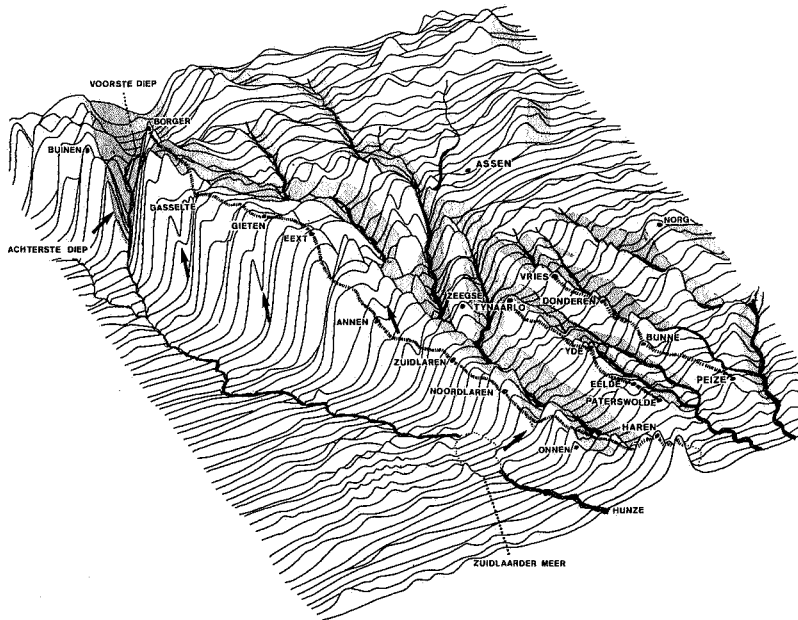
Eelderdiep, het past allemaal precies tussen de ruggeltjes. De dalen zijn breed vergeleken met de stoempjes. Het zijn erosiedalen die gedurende duizenden jaren zijn uitgesleten. Op tekening B zijn de waterlopen ingetekend. Op tekening B en C is goed te zien dat de westelijke bovenloop van de Drense A zowel oostelijk als westelijk van Zeegse een identiek stroomdal heeft uitgesleten. Momenteel stroomt de rivier ten oosten van Zeegse (langs Oudemolen). Aan de westzijde rest slechts het Zeegser loopje, dat in een veel te breed stroomdal is komen te liggen. Veel van de Drense waterlopen zijn thans gekanaliseerd en tot rechte sloten vergraven. Een aantasting die gelukkig op de maquette niet zichtbaar is. Typische elementen uit het Drentse land zijn op de maquette goed aanwijsbaar. Op de ruggen is de bewoning ontstaan, hier zijn de oude dorpen gekoncentreerd. De meeste dorpen zijn op tekening A ingetekend. Op de eerste rug, die reeds genoemde Hondsrug, liggen van noord naar zuid: Groningen (niet zichtbaar), Haren, Onnen, Noordlaren, Zuidlaren, Annen, Eext, Gasselte, Borger, Buinen, etc. Op de tweede rug vinden Hoogkerk (niet zichtbaar), Paterswolde, Eelde, Yde en Tynaarlo een stevige ondergrond. Peize, Bunne, Donderen en Vries maken deel uit van de derde rug; buiten de maquette liggen Noord- en Zuidhorn op een noordelijke uitloper

Tekening A. Op deze tekening van de maquette zijn de voornaamste dorpen ingetekend

Tekening B. Op deze tekening zijn de waterlopen en meren aangegeven. De zandkop bij Spijkerboor (afgebeeld in foto 3) is met een ster aangegeven

Tekening C. De loop van enkele oude wegen is met een arcering weergegeven. Terugschrijdende erosie langs de Hondsrug is met een pijl weergegeven. De onderste pijl betreft de doorbraak Besloten venen (foto 6)

van deze rug. Zijen en Roden bevinden zich op de vierde rug. Voor Norg is een vijfde rug gereserveerd. Het reliëf van de ruggen werd versterkt door de essen die door eeuwenlange potstalbemesting werden opgehoogd. Langs de flanken van de ruggen liggen de madelanden (de hooilanden). Goed is te zien dat de dorpen zowel langs de oostflank als aan de westflank van de rug beschikken over madelanden. De oorspronkelijke loop van de wegen is eveneens aan het reliëf gerelateerd. De oude weg van Groningen naar Coevorden was militair strategisch van groot belang. Deze 'heerbaan' (die eindigt in de Groningse Herestraat) volgt nauwkeurig de toppen van de Hondsrug. Dorpen die op dezelfde rug ontstonden zullen veel contacten hebben gehad: de verbindingen waren uitstekend. De wegen die deze dorpen verbinden moeten wel zeer oud zijn. Een tweetal wegen (Paterswolde-Tynaarlo en Peize-Vries) is ingetekend op tekening C. Het tracee van de snelweg Groningen-Hoogeveen is een eigentijds element dat het reliëf niet respecteert. Deze weg is daarom niet op de maquette ingetekend. Het markante reliëf van de oostflank van de Hondsrug is in het veld zeer goed waarneembaar. Het is echter moeilijk te fotograferen. In foto 4 en 5 is een poging gedaan.

Hunze

Het oostelijk deel van het Drense landschap is sterk bepaald door het wel en wee van de Hunze. Deze rivier heeft diverse gedaanten gekend. Toen de voorlaatste ijstijd ten einde liep was er een machtige Oerhunze, die kilometers brede dalen in het Drense landschap uitsleef. De markante vlakte op de linkerzijde van de maquette moet gezien worden als de bodem van dit oerdal. Het reliëf dat hier moet hebben gelegen werd weggespoeld en verdween in de Noordzee. Met medeneming van de Hondsruggen en het keilemplateau.

Foto 3: Zandkop nabij Spijkerboor. Het reliëf is met een ster aangegeven in tekening B